

Валерій Володимирович ШКУРО,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, Харків, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛАТЕНТНОСТІ СУЇЦИДАЛЬНОСТІ ЯК ФОНОВОГО ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩА

Рівень суїцидальності як фоновий для злочинності явища в Україні зостається високим: у 2015 році зареєстровано 7600 випадків смертей від самоушкодження та має місце тенденція до зниження. Її пояснення передбачає врахування низки чинників демографічного та соціально-психологічного характеру. Разом з тим, звертає також на себе увагу й проблема латентності самогубств, окреслення контурів якої є важливим для фіксації дійсних масштабів досліджуваного феномену та подальшої організації превентивних практик.

При оцінці даних офіційної державної статистичної звітності щодо кількості суїцидів варто зважати на особливості організації обліку смертності населення, яка передбачає низку особливостей як за критеріями, так і за практикою реалізації. Так, наприклад, протягом 6 місяців 2012 року лише на воді з невідстановлених причин загинуло від утоплення 715 осіб, а в результаті нещасних випадків – 51 особа (за кілька тижнів). І це лише на воді. Цілоком зрозуміло, що немає підстав для висновку щодо приналежності всіх випадків смертей від невідстановлених причин до суїцидів. Певну частку з них, вочевидь, займають нещасні випадки, умисні вбивства, що сталися (були вчинені) за неочевидних обставин, особливими способами, в тому числі, пов'язаними з інсценуваннями. Але маємо бути свідомими й того, що певна, більш суттєва у порівнянні з вбивствами та нещасними випадками, частка самогубств таки прихована у масиві смертей з невідстановлених причин*. Це може бути пояснене кількома обставинами, а саме:

1) вельми низьким рівнем латентності вбивств з огляду на складність приховати сліди насильницького впливу на особу. За оцінками дослідників загальнокримінальної насильницької злочинності (Ю. М. Антонян, О. М. Ігнатов та ін.), успішне здійснення останнього є радше винятком, аніж правилом та, як правило, має одиничні прояви в структурі протиправного спричинення смерті. До того ж в цьому аспекті не варто також казати й про штучне приховування від реєстрації умисних вбивств, адже останнє здійснюється саме на підставі необґрунтованого перенесення частини смертей до розряду самогубств.

З цього впливає також і ще один важливий висновок: тенденція до суттєвого зниження показників суїцидальності протягом 2013–2015 рр. має в значній мірі штучну природу та не в повній мірі відображає реальний стан цього феномену. Мова, зокрема, йде

про те, що з набуттям чинності КПК України 20 листопада 2012 року та починаючи, фактично, з 2013 року, відбулося певне посилення реєстраційної дисципліни, а ліквідація такої процесуальної стадії як порушення кримінальної справи усунуло окремі, але істотні, причини штучної латентизації злочинів. Не стали виключенням в цьому аспекті й вбивства, які у 2013 році в порівнянні з показниками 2012 року продемонстрували приріст майже у 100 %. При цьому суттєвих змін в детермінаційному комплексі зафіксовано не було, що також свідчить про залежність кардинальних змін динаміки цих злочинів від організаційно-управлінських та правових чинників. Також цілоком очевидно, що рівень вбивств «поповнився» за рахунок тих випадків смертей, які до набуття новим КПК чинності часто кваліфікувалися за ч. 2 ст. 121 КК України, як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого (на користь цієї думки свідчить і те, що на відміну від інших категорій насильницьких злочинів, тяжкі тілесні ушкодження протягом 2013 року знизились, що йде у розріз загальної тенденції), а також як суїциди. Саме тому ми маємо всі підстави стверджувати, що зниження суїцидальності хоча і відбувалося протягом 2013–2015 рр., але реальні темпи його негативного приросту не є такими високими, як це впливає з даних офіційної державної статистичної звітності.

В свою чергу, ця обставина впливає й на інтерпретацію аргументів щодо специфіки соціально-психологічних детермінант зниження суїцидальної активності протягом 2014–2015 рр. (якщо у 2013 році цей показник складав 20,1 самогубств на 100 тис. населення, то у 2014 – 18,5, у 2015 – 17,9). Зокрема, радикалізація соціального контексту, що відбулася в цей період у зв'язку з агресією щодо України, істотного погіршення соціально-економічних умов, поставила на порядок денний якісно інші вимоги до особистості, суттєво змінила, власне, саму структуру запитів і очікувань, викликала до життя нові життєдайні стимули. Відомо, що в умовах зростання рівня загроз, в тому числі й соціальної безпеці, відбувається мобілізація життєвої енергії, внутрішніх ресурсів особистості, активізуються біологічно зумовлені захисні механізми: від страху до агресії. Вони домінують над депресивними станами незатребуваності особистості з боку інших соціальних акторів. Тому цілоком зрозумілим видається зниження рівнів самогубств під час воєн, стихійних лих тощо. В такі періоди сенсоутворюючі чинники змінюють акценти, а цінність життя мислиться по-новому.

Особливі фактори соціодинаміки у період 2014–2015 рр. супроводжувались стимуляцією української ментальності, національної ідентичності на фоні

* Смерть від самоушкодження за відсутності визначення випадковості чи навмисності наміру ушкодження (форма статистичної звітності № 106/о, коди Y10–Y34 за МКХ-10).

протистояння зовнішнім загрозам державності*. В цих умовах загострюються захисні спонуки в динамічно-мотиваційному комплексі особистості, що активізує відповідні життєві стратегії, ядром яких є діяльність для блага інших. За таким механізмом відбувається зміщення акценту рефлексії з власної особистості як зачиненого центру екзистенційно нерівноважних станів, на особистість нового типу – соціального актора-захисника: держави – від агресії, сім'ї – від соціально-економічних потрясінь. Відбувається, таким чином, становлення нової якості особистості, формування нових смислів життя, які часто для суїцидально активних осіб втрачаються під тиском буденності. Наявність же загроз завжди мобілізує базові захисні механізми – потреби у безпеці, інстинкти самозбереження. Останні за значенням та спрямованістю є прямо протилежними аутодеструкції.

Крім того не варто також й применшувати значення вікна можливостей для «легалізації» та морального виправдання прихованих суїцидів через добровільну участь у бойових діях. При цьому абсолютно не принциповим виявляється перебування у складі конкретної сторони протистояння – чи-то Збройних Сил України, Національної гвардії України, чи-то незаконних збройних формувань. Головне тут інше – можливість дати вихід раціонально (на свідомому рівні) заперечуваним потягам до саморуйнівної поведінки, що властиве саме для прихованих суїцидів на протиположний істинним. Ба більше: завдяки цьому у особи з'являється можливість забезпечити собі добре ім'я, позитивну репутацію сім'ї, «приглушити» тиск совісті – вельми специфічного та потужного суб'єктивного регулятора поведінки. Викладені обставини, що вплинули на зниження суїцидальної активності протягом 2014–2015 рр., не мають розумітися як до-

мінуючі, хоча і нівелювати їх значення також було б необґрунтованим;

2) нещасні випадки, як правило, також як і вбивства, мають свою типову слідову картину. І лише у небагатьох випадках остання не проявляється достатньо чітко, аби мати змогу ідентифікувати загибель людини саме з нещасним випадком. Такі обставини, знову ж таки, є винятковими.

Таким чином, можемо стверджувати, що не менш ніж 50 % всіх смертей з невстановлених обставин мають бути віднесені до категорії суїцидів. В цілому по Україні ця цифра щорічно коливається в межах 2500 тис. осіб. Від загальної кількості зареєстрованих самогубств це складає близько 33 %. В цьому контексті також доречно вести мову і про ті нещасні випадки, які трапляються з причин явно ризикованої поведінки самих потерпілих (прихований суїцид), а також й щодо певної частини зниклих безвісти осіб, військовослужбовців-добровольців (а таких у лавах ЗСУ та Національної гвардії близько 35 тис. осіб). З їх урахуванням рівень латентності суїцидальності, вочевидь, буде ще вищим. Однак обчислити конкретний відсоток таких випадків немає об'єктивної можливості.

Аналогічна проблема виявляється і з врахуванням незавершених самогубств. Зокрема, суїцидологи констатують виражену тенденцію до зростання суїцидальних спроб (співвідношення яких за різними даними становить 10–40 на одне самогубство) та інших еквівалентних форм саморуйнівної активності. Однак сьогодні офіційної звітності з приводу врахування суїцидальних спроб в Україні також немає [2, с. 38]. Тож змушені орієнтуватися лише на вказаний показник у 33 % латентності суїцидальності, ступінь якої, таким чином, може бути охарактеризований як середній.

Список використаних джерел

1. За кілька тижнів на воді загинули майже 500 людей [Електронний ресурс] // ТСН : [сайт]. – 18 лип. 2012 р. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/za-kilka-tizhniv-na-vodi-zagynuli-mayzhe-500-lyudey.html>.
2. Загородній С. М. Характеристика саморуйнівної поведінки населення України / С. М. Загородній, В. М. Якимець // Україна. Здоров'я нації. – 2010. – № 2 (14). – С. 34–39.

Одержано 22.04.2016

* З іншого ж боку, маємо визнати й аналогічну стимуляцію, але з іншим значенням та джерелами щодо тієї категорії населення України, якій ідеї її незалежності та демократичності України виявилися чужими. Тиск психологічних складових ресентименту, що виявився на масовому рівні серед населення деяких східних та південних областей і сполучився з деструктивною дією факторів безструктурного управління (пропаганди, дезінформації, інших засобів цілеспрямованої соціальної інженерії), також зумовили відповідну активізацію захисних механізмів з одночасним відходом від раціонально окресленої саморуйнації.